

**ТРУДОВІ ТРАДИЦІЇ СТУДЕНТІВ
ХАРКІВСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО ТЕХНІЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА ім. П.ВАСИЛЕНКА**

Розглянуто питання створення та діяльності студентських трудових загонів у Харківському інституті механізації та електрифікації сільського господарства у 60-80-ті роки ХХ ст.

Ключові слова: студентський будівельний загін, студентський механізований загін, комсомол, третій трудовий семестр, трудові традиції.

Рассмотрены вопросы создания и деятельности студенческих строительных отрядов в Харьковском институте механизации и электрификации сельского хозяйства в 60-80-е годы ХХ ст.

Ключевые слова: студенческий строительный отряд, студенческий механизированный отряд, комсомол, третий трудовой семестр, трудовые традиции.

Considered an issue of foundation and activity of labour cote at Kharkiv Institute of Mechanization and Electrification of Agriculture in 60-80 ХХ century.

Key words: students building cote, students mechanized cote, Komsomol, third labour semester, labour traditions.

Постановка проблеми. У 2014 р. виповнюється 55 років з початку патріотично-трудового руху студентських будівельних загонів, які створювалися і працювали під час так званого «третього трудового семестру». В наш час дослідження цієї проблеми, використання певних традицій розвитку студентського трудового руху, залишається вкрай актуальним, так само як актуальним залишається виховання справжніх громадян нашої країни. Поки що не здійснено з позицій незалежної України всебічного дослідження цього руху, як і дослідження розвитку руху будівельних та механізованих с.г. загонів вищих сільськогосподарських навчальних закладів України. Значний загін студентських будівельних загонів склали студенти Харківського інституту механізації та електрифікації сільського господарства (ХІМЕСГ) (зараз Харківського національного технічного університету сільського господарства ім. П.Василенка).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивчення історії ХІМЕСГ почалося наприкінці 70-х років ХХ ст. у зв'язку з підготовкою до 50-річного ювілею інституту. У 1980 році було відкрито Музей історії інституту, випущено буклет з історії ХІМЕСГ, в якому вміщено матеріал з історії студентських будівельних загонів [1]. У 2008 р. до 90-річчя ВЛКСМ ініціативна група (м. Харків) випустила нариси з історії студентського будівельного руху Харківщини, оцінивши його як важливе державне та суспільне явище [2]. У 2012 р. вийшла книга «Еліта країни», в якій представлено матеріал про випускників ХІМЕСГ, що внесли і вносять значний вклад в розвиток країни. Вона містить і матеріал про деяких випускників, що приймали участь у освоєнні цілини, в розвитку студентського будівельного руху [3]. Однак у цілому історія становлення і розвитку ХІМЕСГ в науковому плані досліджена ще недостатньо. Так само не досліджена трудова діяльність на об'єктах народного господарства студентів сільськогосподарських ВНЗ в 60-80-ті роки ХХ ст. під час «третього трудового семестру». Відсутні спеціальні роботи, в яких досліджується з позицій незалежності участь студентів та випускників сільськогосподарських вищих навчальних закладів України у СБЗ, позитивні та негативні сторони цієї праці. Студентська трудова діяльність частково розглядається тільки в контексті загального розвитку вищої освіти України [4]. Навіть в працях з історії окремих вищих сільськогосподарських навчальних закладів України історія третього трудового семестру не одержала спеціального висвітлення [5].

Формулювання цілей статті. Дослідити розвиток студентських будівельних загонів (СБЗ) у Харківському інституті механізації та електрифікації сільського господарства; показати, яку роль відіграв трудовий семестр в становленні їх як майбутніх фахівців сільськогосподарського виробництва; визначити позитивні та негативні сторони цього процесу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Своєрідною символічною датою народження СБЗ вважається 1959 р., коли нове патріотичне починання студентів МДУ – допомогти у будівництві споруд виробничих процесів Північно-Казахстанської області – переросло у рух, на десятиліття захопило своїм ентузіазмом сотні тисяч молодих людей. Життя та діяльність СБЗ базувалася на принципах самоврядування та виробничої самостійності. З кожним роком літопис СБЗ інтенсивно доповнювався все новими починами. А сам рух обростав новими рисами, значно розширювалася

його соціальна функція – проведення суспільно-політичної та культурно-масової роботи в місцях дислокації. Понад 11 млн. молодих людей пройшли школу СБЗ.

У Харківському інституті механізації та електрифікації сільського господарства студентський трудовий рух пройшов декілька етапів. Спочатку в інституті виникли студентські будівельні загони (СБЗ), які працювали на будівництві виробничих об'єктів Харківської області (проклали повітряні та кабельні лінії телефонного зв'язку, будували лінійні споруди АТС та різні сільськогосподарські об'єкти, цементували підлоги та покриття виробничих корпусів, ремонтували навчальні корпуси та студентські гуртожитки інституту). Потім виникають студентські механізовані загони (СМЗ), які надавали допомогу сільському господарству у збиранні ранніх зернових культур, заготовці кормів для громадського тваринництва тощо.

Перші СБЗ у нашому інституті виникли у 1968 р., коли 177 студентів під час третього трудового семестру працювали в господарствах Харківської та Полтавської областей [6, арк.5, 22, 23]. У 1969 р. СБЗ із студентів факультету електрифікації сільського господарства виконав електромонтажних робіт на суму 204,3 тис. крб. Значне бажання студентів інституту дозволило керівництву інституту та комітету комсомолу створити штаб, на який покладалась основні завдання по створенню СБЗ, проведенню підготовчих робіт по виконанню важливих народногосподарських робіт [7, арк.25]. За підсумками 1969 р. кращим СБЗ було визнано загін, який працював у колгоспах «Дружба», ім. Мічуріна та ім.1 Травня Лубенського району Полтавської області (командир Рассадін В., комісар Чернова В.). Всього 25 студентів виконали наступну роботу: побудували 8 км ЛЕП-10, змонтували підстанції КТП-10/04 – 11, зробили електричних введів – 200, встановили світлоточок – 1000, електрифікували 15 тваринницьких ферм, 1 школу, 1 дитячі ясла, 1 клуб. Взагалі було виконано робіт на 45 тис. крб. [8, арк.16]. Студенти своїми силами відремонтували гуртожитки по вул. Кацарська, 9 та Студентська, 19, а також навчальні та виробничі корпуси. Саме в ці роки у навчальному господарстві ім.1 Травня з ініціативи ректора М.К.Євсєєва відбувалося спорудження військової кафедри, навчального центру, спортивного комплексу та будинку для викладачів. У 1969 р. було побудовано 2 гуртожитки на 200 чол., 16-квартирний будинок для викладачів, комплекс спортивних споруд, включаючи басейн, літню естраду з танцювальною площадкою. Загальний об'єм освоєних капіталовкладень за допомогою студентів у навчальному господарстві ім.1Травня склав майже 200 тис. крб. В цій роботі приймали участь майже 700 студентів. [9, арк.16].

У 1972 р. в інституті формуються перші студентські механізовані загони (СМЗ), які активно включаються в роботу в Казахстані. СМЗ «Колос» провів третій трудовий семестр на збиранні урожаю в Кустанайській області, за що всі студенти загону одержали цінні подарунки та почесні грамоти (командир Канцедал А., комісар Доленко І.). Студенти зібрали урожай с площі в 11 тис. га. Під час збирання урожаю студенти змогли обійтися без допомоги ремонтної майстерні радгоспу, ремонтуючи техніку своїми силами. Так, вони своїми силами відремонтували 25 тракторів. [10, арк.27,31]. З 1972 р. впроваджується практика формування СБЗ, які працювали в інших країнах, переважно Угорській Народній Республіці та Народній Республіці Болгарії [11, арк.9].

Про те, як керівництво інституту відносилось до розвитку СБЗ, говорить той факт, що у президію звітно-виборчої конференції комсомольської організації інституту 27 жовтня 1977 р. були запрошені: Скляр Л. – командир СБЗ «Вітязь» (кращий загін 1976-1977 рр.), Ситник С. – командир об'єднаного механізованого загону «Колос», Болховитін М. – командир СБЗ «Кристал», Обрізан Б. – член комсомольсько-молодіжного екіпажу механізованого загону «Колос», який зайняв 1 місце у змаганні під час збирання урожаю 1975 р. в Кегичівському районі Харківської області [12, арк.1]. У своєму виступі на конференції Ситник С. відмітив: «...в цьому році було створено 8 спеціалізованих механізованих загонів, 7 із яких працювали в Кегичівському районі області. Відмінність механізованих загонів від будівельних в тому, що бійці механізованих загонів працюють за своєю спеціальністю, яку вони одержали до інституту або вже під час навчання в інституті. Одночасно вони підвищують свої практичні навички, так необхідні в майбутній роботі інженера-механіка. А якщо врахувати ту неоцінену допомогу колгоспам і радгоспам, яку надали наші студенти під час збирання урожаю, в самий напружений період збирання ранніх зернових, то кожний напевно, скаже: «Я - за механізовані загони!» Було зібрано зернових на площі 7,16тис.га при плані 5,5 тис. га. Якщо врахувати, що в районі 27650 га, то це складає ¼ всієї площі. Перевезено зерна – 20205 тонн, зорано під озими – 1782 га, задисковано – 2 тис. га. Переможцем серед загонів Кегичівського району став загін «Ураган» (командир Негуторов М., комісар Пташниченко В.)... Всі бійці загону одержали цінні подарунки. Особливо відзначився в цьому загоні Обрізан Борис, який намолотив 7000 ц зерна, став переможцем серед молодих комбайнерів району. Відмінно попрацювали бійці загону «Вихор» (командир Фесенко Валерій, комісар Синиця Микола). Тільки в цьому загоні було перевезено понад

5600 тонн зерна. Постійно перевиконували свої змінні завдання шофери Бобров Віктор, Пантус Володимир, відмінних показників добився тракторист Верещак Олександр із загону «Хлібний» (командир Латак Іван), який постійно перевиконував свої денні норми на 150 і більше %» [13, арк.28, 29].

З кожним роком зростала кількість учасників студентського трудового руху. Якщо у 1976 р. в СБЗ було приймали участь майже 500 студентів інституту, то у 1978 р. – 605, у 1981 р. – 780, а у 1982 р. – майже 800 студентів. Кількість студентських СБЗ і СМЗ з року в рік змінювалася. Так, у 1977 р. було сформовано 27 студентських загонів, серед них 8 СМЗ. До 1982 р. відбувалося плавне зростання кількості СБЗ і СМЗ. В цьому році в інституті було створено 22 СМЗ («Нива», «Жнива», «Темп», «Колос», «Маяк», «Салют», «50 років ХІМЕСГ», «Славутич», «Імпульс», «Світанок», «Хлібороб», «Україна», «Випробувач», «Перемога», «Авангард», «Комсомолец», «Горизонт», «Ювілейний», «Моноліт», «Урожай-82», «Титан», «Промінь») та 11 студентських будівельних («Моноліт», «Меридіан», «Архімеда Е», «Горизонт-82», «Електрон», «Інтеграл», «Зодчий», «Архімеда М», «Імпульс», «Ровесник», «Творець»).

Зростали масштаби діяльності студентів під час трудового семестру. У 1977 р. було освоєно капіталовкладень на суму 543 тис. крб., побудовано 72 км ЛЕП. На одного бійця було освоєно 3500 крб. капіталовкладень. Кращим загonom цього року було визначено СБЗ факультету електрифікації сільського господарства «Імпульс» (Командир Волков С., комісар Юнаков А.), який працював у радгоспі «Убаганський» Кустанайської області над виконанням в значній мірі програми побудови соціальних об'єктів (побудовано три житлових будинки) ([14, арк.5-10].

1978 р. знаменний тим, що це був останній рік, коли кількість СБЗ перевищувала кількість СМЗ (було створено 13 СБЗ та 11 СМЗ, з яких 2 СБЗ працювали у Тюменській області, 4 – в Кустанайській, 5 – у Сумській, 2 – у Харківській). Будівельними загонами інституту було освоєно 2860400 руб. капіталовкладень, що відповідало виробітку на одного бійця за весь період 8220 крб. капіталовкладень. Студентами механізованих загонів на збиранні ранніх зернових в сільськогосподарських підприємствах Харківської області було виконано великий об'єм робіт: збирання зернових – 186632 га, намолочено зерна – 54206 тонн, лушення – 6106,8 га, оранка зябу – 4939 га, культивация -1753 га, скошування хліба у валки – 4013 га, боронування – 3107 га, стягування соломи – 4723 га, заготовка кормів – 1752 га. Оскільки студентські загони виконували не тільки трудові функції, а і політико-пропагандистські, то кожного року вони повинні були звітували і про проведення політичних та виховних заходів. Так, у цьому році в загонах працювало 18 агітбригад, які дали 77 концертів, а лекторська група провела свою роботу (вела бесіди, виступала з лекціями). Студенти відремонтували 18 пам'ятників, надали допомогу 63 сім'ям ветеранів Великої Вітчизняної війни та ветеранам праці. Провели ремонт 19 шкіл, побудували 33 спортивні площадки. При загонах працювали три табори-супутники. Майже всі загони відпрацювали один день у фонд ХІ Всесвітнього фестивалю молоді і студентів у Гавані, один день у фонд будівництва м. Гагарін. На вечорі трудової слави були відзначені студентський будівельний загін «Маяк» (командир Тягній С., комісар – Авраменко В.), який освоїв 389 тис. крб., виробка на одного бійця склала 12400 крб.; студентський механізований загін «Нива» (командир Жир І., комісар Мельник В.). Персонально були відзначені студенти із загону «Урожай», які працювали у Двурічанському районі Харківської області: Павлюченко А., який зібрав хліб з площі у 364 га, намолотив 1226 тонн зерна; за підсумками змагання його екіпаж зайняв перше місце у Двурічанському районі; Журба І., екіпаж якого скосив зернові на площі 352 га, намолотив 1077 тонн зерна и зайняв із своїм екіпажем друге місце в районних змаганнях [15, арк.40-41].

З 1979 року в інституті формується більше СМЗ, а не СБЗ. Це відображає профіль ВНЗ і потребу господарств в механізації сільськогосподарських процесів та обслуговуванні машинно-тракторних парків. З 1983 року відбувається певна корекція в утворенні СБЗ в інституті. По-перше, їх кількість зменшується. Вже у 1985 р. в інституті було утворено всього 18 загонів (13 СМЗ і 5 СБЗ), у 1986 р. – 13 (10 СМЗ і 3 СБЗ). По-друге, більша частина загонів працювали у Харківській області і на ремонті студентських гуртожитків та навчальних корпусів інституту.

Окрім двох описаних напрямків – будівельного та механізованого – в інституті на початку 80-х років виникає і третій напрямок студентських загонів під час третього трудового семестру – науково-виробничі загони, девізом яких було гасло «Самі проектуємо – самі будуємо!». Найбільш відомими науково-виробничими загонами (НВЗ) в цей час стали загін «Урожай» (командир Рудейчук Іван), який займався вирішенням питань розробки та впровадження установок по внесенню мінеральних добрив на поля з поливною водою; студентський НВЗ «Енергетик» (командир Мелян В.) виконував важливі роботи по зниженню ручної праці під час переробки

кукурудзи в початках; НВЗ «Архітектор» проводив реконструкцію Вовчанської ткацької фабрики; НВЗ «Механік» розробляв засоби малої механізації (силами студентів були в цей час розроблені моделі малогабаритних тракторів «ХІМЕСГ – 2» і «ХІМЕСГ-4», які демонструвалися на виставці досягнень народного господарства країни); НВЗ «Мир» проводив наукові розробки по виведенню нових сортів квасолі, призначеної для механічної обробки.

У 1985 р. в інституті вже працювали 7 НВЗ, де проходили період життєвого становлення 120 студентів інституту. Багато із учасників цих загонів в подальшому обрали наукову роботу, стали організаторами та керівниками різноманітних виробничих колективів.

Досвід роботи НВЗ нашого інституту не залишився без уваги з боку керівництва області, республіки і країни в цілому. У 1987 р. українська республіканська рада ВТВР, республіканський штаб студентського загону, ЦК комсомолу України нагородила кращих раціоналізаторів – членів студентських загонів країни, серед яких був і представник нашого інституту – Микола Бакуринський, який одержав Диплом І ступеню за перемогу у республіканському конкурсі на кращу раціоналізаторську пропозицію учасника будівельних загонів. Була відзначена також робота загону «Урожай» (бронзова медаль ВДНГ країни), командир цього загону Рудейчук І. одержав Премію комсомолу України. Газета «Комсомольская правда» присвятила матеріал кращому НВЗ інституту «Урожай» [16].

Звичайно, були свої недоліки у розвитку трудового руху студентів. Про них найкраще скажуть самі учасники студентських загонів. На ХХ звітно-виборчій конференції комсомольської організації інституту (30 жовтня 1977 р.) виступив Ситник С., заступник секретаря комсомольської організації факультету механізації сільського господарства, учасник СБЗ: «Я міг би назвати десятки трудових успіхів наших бійців. Але у вас, товариші, може скластися враження, що у нас було все гладко, приїхали, справу зробили і поїхали. Насправді з труднощами ми зустрічалися постійно. Так, два наших загони не змогли в повну силу потрудитися на хлібній ниві. І не тому, що вони не були підготовлені, або погано працювали. Просто під час розподілу по колгоспах не було враховано, чи потрібні там механізатори, а якщо потрібні, то в якій кількості. Формування загонів відбувалося шаблонно – 20 чол. в кожне господарство. І по-друге, само керівництво господарств вперше зіткнулося із студентськими механізованими загонами, іноді боязно відносилося до пропозиції передати техніку студентам. Проте вже перший виїзд у поле засвідчив, що студенти працюють не гірше досвідчених механізаторів. А на деяких ділянках і краще від них» [17, арк.30].

У 80-ті роки відчувалися значні труднощі з підбором командирів, формуванням загонів, організацією навчання учасників-бійців СБЗ. На проблеми у розвитку студентського трудового руху звернув увагу у своєму виступі на ХХІІІ звітно-виборчій комсомольській конференції (18 листопада 1981 р.) Пастухов В., секретар комсомольської організації інституту: «Ще гірше справа була із здачею звітів загонів. Практично половина з них надала звіти тільки наприкінці жовтня. А про сплату комсомольських внесків майже 10 загонів звітували лише 3 дні тому. Всі ці недоліки не дали нам можливості зайняти одне із призових місць в обласному загоні...» [18, арк.11]. Значні проблеми, окрім організаційних, були із виконавчою дисципліною, фінансовими звітами, організацією змагання серед учасників; були випадки анти моральної поведінки, самовільного від'їзду з місця дислокації загонів. В деяких загонах командири не користувалися авторитетом серед бійців, тому організувати роботу на належному рівні вони не змогли.

Пітінов О., член комітету комсомолу інституту, на ХХV звітно-виборчій конференції (12 листопада 1986 р.) вказав на те, що «...під час підготовки служб загонів протягом навчального року не було постійного графіку навчання служб, який було б доведено до командирів і комісарів на початку підготовчого періоду, а часто про заняття в системі якої-небудь із служб сповіщалося за 1,5-2 години до початку занять. Це результат неузгодженості нашого комітету комсомолу і обласного штабу. Проте незважаючи на ці недоліки пройшовши шлях від підготовки до здачі виробничих звітів, такі мехзагони як «Нива», «Жнива», «Урожай», «Оріон» показали себе з найкращої сторони. І це в першу чергу заслуга командирів і комісарів згаданих вище загонів. Вони змогли налагодити роботу в своїх загонах, показати згуртованість, єдність, організованість і злагодженість у роботі» [19, арк.18]. Наслідком таких недоліків, звичайно, було те, що в обласному загоні студентських трудових загонів інститут не завжди займав очікуване місце.

Багато студентів-учасників третього трудового семестру були відзначені нагородами та заохоченнями, деякі одержали медаль «За трудову доблесть» та орден «Знак Пошани». Студентський трудовий семестр увійшов в історію нашої країни та нашого університету незабутньою сторінкою. Тисячі студентів пройшли через школу життєвого загартування на різних народногосподарських об'єктах, з честю виконали свій обов'язок. В нашому університеті бережливо

відносяться до традицій студентського трудового семестру. Пошук матеріалів з історії СБЗ ХІМЕСГ та їх публікація продовжується. В університеті зараз працюють ті, хто приймав активну участь в СБЗ і СМЗ, тому вони надають значну допомогу Музею історії Харківського національного технічного університету сільського господарства ім. П.Василенка у відтворенні об'єктивності цього яскравого періоду у розвитку студентства України.

ЛІТЕРАТУРА

1. Харьковский институт механизации и электрификации сельского хозяйства. Проспект. – М.: Изд-во МИИСП, 1980. – 40 с.
2. Еліта країни. Видатні випускники ХІМЕСГ – ХНТУСГ імені Петра Василенка. – Х.: Вид-во ХНТУСГ імені Петра Василенка, 2012. – 140 с.
3. Очерки истории студенческого строительного движения Харьковщины. Это наша с тобой биография. – Х.: Изд-во «Точка», 2008. – 112 с.
4. Куцаєва Т.О. Розвиток вищої освіти в УРСР (1965-1985 рр.): автореф. дис. на здобуття наук ступеня канд. іст. наук: спец.07.00.01. «Історія України» / Т.О.Куцаєва. – К., 2007. – 22 с.; Брехунець Н.С. Навчальні заклади освіти України 50-80-х років ХХ ст.: історіографія: автореф. дис. на здобуття наук ступеня канд. іст. наук: спец. 07.00.06. «Історіографія, джерелознавство та спеціальні історичні дисципліни» / Н.С.Брехунець. – К., 2006. – 19 с.
5. Дніпропетровський державний аграрний університет/Голова редколегії В.І.Шеманьов. – Дніпропетровськ: Тов. «ЕНЕМ», 2007. – 220 с.; Державна агроєкологічна академія України. 75 років: минуле сучасне, майбутнє. – К.: Аграрна наука, 1997. – 204 с.; Білоцерківський державний сільськогосподарський інститут:75 років: Минуле і сучасне / В.М.Власенко, М.Я.Молоцький, Ю.О.Павловський, Б.Й.Кашкін. – К.: Урожай, 1995. – 272 с.; Этапы большого пути. Юбилейный сборник работ. 120 лет Херсонскому сельскохозяйственному учебному заведению. – Херсон: Изд-во ХСХ ин-та им. А.Д.Цюрупы, 1994. – 144 с.
6. Державний архів Харківської області (далі - Держархів Харківської обл.), ф.П.9328, оп.1, спр.1.
7. Там само, спр.2.
8. Там само, спр.3.
9. Там само.
10. Там само, спр.23.
11. Там само, спр.35.
12. Там само, спр.58.
13. Там само.
14. Там само, спр.69.
15. Там само.
16. Комсомольская правда. - 1985. - 5 июля.
17. Держархів Харківської обл., ф.П.9328, оп.1. спр.40.
18. Там само, спр.88.
19. Там само, спр.123.